

TRIBUNA

Laboratoris per a la construcció social de memòria al País Basc

María Oianguren

Directora del Centre d'Investigació per la Pau Gernika Gogoratuz

MemoriaLab és un programa de participació ciutadana per a la construcció social de la memòria al País Basc que sorgeix el 2013 inspirat per iniciatives com *Glencree*¹, *Bakeaz Blai*² o *BatzART!*², any i mig després del cessament definitiu de l'activitat armada d'ETA. En aquest context, després de dècades de terrorisme i violència al País Basc, s'obre un escenari desconegut fins aleshores. Aquesta nova realitat social i política propicia un clima favorable per impulsar trobades ciutadanes en les quals compartir testimonis sobre l'impacte que la violència de motivació política i les alteracions de la convivència (falta d'empatia, ruptura de les relacions socials, por i silenci) havien tingut en la societat basca al llarg de dècades, de les quals, les quatre últimes havien estat produïdes en període democràtic.

Procés

MemoriaLab neix impulsat per tres organitzacions amb àmplia trajectòria en la cultura de la pau i els drets humans: Fundació Museu de la Pau de Gernika; Bakeola. Fundació EDE; i Gernika Gogoratuz, Centre d'Investigació per la Pau. Ha comptat amb el finançament de les entitats promotores, els ajuntaments de Gernika-Lumo i Abanto-Zierbana, i la direcció de Víctimes i Drets Humans de la Secretaria General de Pau i Convivència del Govern Basc.

El projecte va començar amb una trobada que va reunir 28 participants de diferents perfils, edats i entorns poblacionals. Es va buscar un espai en el medi rural que convidés a la reflexió personal i col·lectiva, capaç de contenir una conversa

transformadora sobre els efectes de la violència i les experiències traumàtiques en la societat basca, la gestió de les lleialtats i els ressentiments històrics, les resistències a l'autocrítica, el vertigen davant del què emergeix en els processos de curació social, la profunditat de la dignitat humana i la complexitat dels drets humans com a marc ètic per a una convivència renovada.

Des del seu inici, la proposta *Memorialab* es va dissenyar amb la participació de dos especialistes⁴, amb experiència internacional en la facilitació de processos de canvi i transformació social en entorns de postconflicte, que coordinen i sostenen l'espai de les trobades. En la iniciativa participen també les persones vinculades a les organitzacions promotores i col·laboradores externes. Fins ara s'han realitzat cinc trobades a Biscaia i la iniciativa també s'ha presentat i contrastat en diferents espais acadèmics i socials⁵.

Metodologia

Des del principi el programa es va plantejar en una lògica de laboratori social realitzat en un entorn protegit amb un format de retir i utilitzant la memòria sobre el conflicte i la violència com a matèria transformativa i generativa. Parteix d'un doble propòsit: promoure la construcció social de la memòria i propiciar relacions socials basades en la convivència no violenta i el respecte al pluralisme ciutadà i sustentades en el diàleg democràtic. Es treballa des de l'experiència vivencial de les persones que componen el grup per a integrar sentiment i pensament. Per a dur-lo a terme, es busca combinar propostes apreciatives que fomentin el diàleg cognitiu amb l'aprenentatge corporal.

La convocatòria de cada trobada pretén, com a element constitutiu, agrupar les persones com una representació microcòsmica de la societat basca per reflectir l'element plural d'aquesta. El format contempla dues opcions de retir: una d'un dia a la ciutat o una altra de dos dies en entorn rural. Alhora es combinen dues premisses metodològiques: el paradigma del *Treball de Processos (Process Work)* per a la transformació de conflictes i el *Procés U* de gestió del canvi. La indagació atén a tres temps i respon a tres qüestions:

1) *Què ha passat?* Anàlisi del nostre passat partint d'esdeveniments conflictius.

2) *Què hem après?* Síntesi dels aprenentatges emergents del grup, transitant així del passat al present.

3) *Què podem fer?* Integració de l'experiència i mirada a les iniciatives de futur.

Aquesta proposta de temps circular permet transformar en el present la relació que tenim amb els esdeveniments del passat (inalterables en si mateixos) de cara a visualitzar un futur comú absent de violència. El cercle de cadires habilita l'espai per a una pedagogia de l'escolta a través dels testimonis i les tres preguntes explorades es realitzen des d'enfocaments metodològics diversos: l'expressió simbòlica, el llenguatge del cos i el treball artístic. La combinació d'aquests tres elements permet expressar la complexitat del que és inexpressable amb paraules, en el marc de "la curació col·lectiva en l'era de l'indicible".⁶

Reflexió

A tall de primeres aproximacions destaquem els següents elements significatius com a contribució metodològica favorable als processos socials de la memòria:

- Cultura del diàleg per habitar temporalment en altres veritats fragmentades de la realitat complexa. Llenguatges integrats que combinen expressions lingüístiques, corporals i artístiques (sonores, plàstiques). El silenci i el buit com a espai *creActiu*.

- Univers simbòlic que convida al qüestionament crític dels sistemes de creences. Sentit i temps de la memòria, que transita del temps lineal i inabastable a la temporalitat circular, relacional i comprensible.

- Memòria i art com a pedagogia de pau per qüestionar el paradigma de "el fi justifica els mitjans". I crear afectes i aconseguir efectes "cuidant els mitjans en el medi on som". Medi natural, cultural i social.

El projecte tindrà continuïtat amb altres trobades, amb col·laboració acadèmica i amb l'elaboració de material pedagògic. També es contrastarà amb altres propostes d'intervenció comunitària desenvolupades a Irlanda del Nord i es presentarà en el Congrés "Connection Law & Memory", a Bèlgica, i a l'"Intercanvi d'experiències en construcció de pau, resistència i reconciliació" organitzat per l'Institut Català

Internacional per la Pau i el Museu Casa de la Memoria de Medellín, a Colòmbia, el setembre de 2016.

De cara a l'any vinent es crearà un espai web que reculli tant la cartografia social del projecte i el que s'ha fet fins ara i es publicarà com a experiència de bones pràctiques a la sèrie editorial Red Gernika. Finalment, es vol culminar amb una exposició al Museu de la Pau de Gernika amb els objectes i les obres creades per les persones que han participat en les trobades i diàlegs ciutadans de *MemoriaLab*.

1. *Gleencree* és una iniciativa d'un grup de persones que havien patit la vulneració dels drets humans per perpetradors de diferent signe polític que comencen a reunir-se a la localitat d'aquest nom el 2007. El llibre *Ondas en el agua*, publicat per l'ICIP i Líniazero, també aborda aquesta iniciativa.

2. *Bakeaz Blai* és un programa d'intervenció educativa que compta per a la seva aplicació amb dos components significatius: la participació activa i directa de víctimes educadores i el context de realització. Una part del programa es duu a terme a l'aula i una altra en un entorn pedagògic protector.

3. *BatzART!*, Asamblea creActiva de suport al diàleg i a la democràcia participativa, iniciada el 2006. *Polifonía abierta*.

4. Retolaza, Iñigo (2011): *Teoría del Cambio. Un enfoque de pensamiento-acción para navegar en la complejidad de los procesos de cambio social*. Guatemala: PNUD/HIVOS. Carrascosa, Alex (2009): *Dia Tekhne: Diálogo a través del Arte*, Red Gernika 9. Gernika Gogoratz.

5. "Seminario Justicia Transicional", IISJ Oñati, 2014; "Europen Seminar, RNC Justice & Démocratie", Bruselas; "I Encuentro Internacional de Experiencias de Participación, Bogotá"; "Diálogo de saberes" UPV-EHU, Donostia-San Sebastián, entre altres al llarg de 2015; i "Experiencias de aplicación de la Teoría U y las administraciones públicas", Vitoria-Gasteiz, 2016.

6. Lederach, John Paul (2014): *Cuando la sangre y los huesos claman. Travesías por el paisaje sonoro de la curación y la reconciliación*, Red Gernika 14, Gernika Gogoratz.

Photography: Programa MemoriaLab

© Generalitat de Catalunya